

ЕКОНОМІЧНА ТА ФІНАНСОВА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

ХАВАНОВ А. В.

УДК 330.101 (477)

Хаванов А. В. Економічна та фінансова злочинність та її вплив на економічну безпеку України

Криміналізація національної економіки та відтворення тіньових економічних відносин на кожному етапі історичного розвитку суттєво впливає на всю систему національного господарства, і зокрема на економічну безпеку держави. Тіньові економічні відносини стають перешкодою на шляху ефективних структурних перетворень у державі. Вони стримують вихід держави з економічної кризи, перетворюючи національну економіку в торговельно-спекулятивний сировинний придаток світової економіки. Передумови для розвитку та зростання тіньової економіки закладені в самій системі. Це означає, що розвиток і зростання тіньової економіки залежать від способу вирішення протиріч існування системи, які за певних умов можуть перетворитися на деструктивні. Масштаби тіньової економіки величезні. Проте точно виміряти її не просто. Тіньова економіка виникає через прагнення уникнути вимірювання, тому ряд учених використовує опосередковані методи, що дають можливість дати їй відносну оцінку.

Ключові слова: тіньова економіка, економічна система, економічна безпека, чинники тіньової економіки.

Рис.: 1. Бібл.: 8.

Хаванов Артем Вячеславович – аспірант, Університет економіки та права «КРОК» (вул. Лагерна, 30-32, Київ, 03113, Україна)

E-mail: artem.khavanov@gmail.com

УДК 330.101 (477)

Хаванов А. В. Экономическая и финансовая преступность и ее влияние на экономическую безопасность Украины

Криминализация национальной экономики и воспроизведения теневых экономических отношений на каждом этапе исторического развития существенно влияет на всю систему национального хозяйства, и в частности на экономическую безопасность государства. Теневые экономические отношения становятся препятствием на пути эффективных структурных преобразований в государстве. Они сдерживают выход государства из экономического кризиса, превращая национальную экономику в торговельно-спекулятивный сырьевой придаток мировой экономики. Предпосылки для развития и роста теневой экономики заложены в самой системе. Это означает, что развитие и рост теневой экономики зависят от способа разрешения противоречий существования системы, которые при определенных условиях могут превратиться в деструктивные. Масштабы теневой экономики огромны. Однако точно измерить её не просто. Теневая экономика возникает из-за стремления избежать измерения, поэтому ряд ученых использует косвенные методы, позволяющие дать ей относительную оценку.

Ключевые слова: теневая экономика, экономическая система, экономическая безопасность, факторы теневой экономики.

Рис.: 1. Библ.: 8.

Хаванов Артем Вячеславович – аспірант, Університет економіки та права «КРОК» (вул. Лагерная, 30-32, Киев, 03113, Украина)

E-mail: artem.khavanov@gmail.com

UDC 330.101 (477)

Khavanov A. V. Economic and Financial Crime and its Impact on the Economic Security of Ukraine

National economy criminalization and shadow economic relations reproduction has a significant impact on the whole system of national economy at every stage of the historical development, and in particular on the economic security of the state. Shadow economic relations become an obstacle to effective structural reforms in the state. They prevent the state coping with the economic crisis, making the national economy trade and speculative raw material appendage of the global economy. Prerequisites for the development and growth of the shadow economy exist in the system itself. This means that the development and growth of the shadow economy depend on the way of solving the system's contradictions, which under certain conditions can become destructive. Shadow economy is enormous in scale. However, it is not easy to accurately measure it. Shadow economy arises from the desire to avoid measurement, and a number of scientists use indirect methods to give it a relative measure.

Key words: shadow economy, economic system, economic security, the factors of the shadow economy

Pic.: 1. Bibl.: 8.

Khavanov Artem V. – Postgraduate Student, University of Economics and Law «KROK» (vul. Lagerna, 30-32, Kyiv, 03113, Ukraine)

E-mail: artem.khavanov@gmail.com

Криміналізація національної економіки та відтворення тіньових економічних відносин на кожному етапі історичного розвитку суттєво впливає на всю систему національного господарства, і зокрема на економічну безпеку держави. Тіньові економічні відносини стають перешкодою на шляху ефективних структурних перетворень у державі. Вони стримують вихід держави з економічної кризи, перетворюючи національну економіку в торговельно-спекулятивний сировинний придаток світової економіки. Аналіз ринкових відносин у сучасній Україні свідчить про те, що національна економіка в нинішньому вигляді не має можливості вийти з глибокої кризи, якщо не відбудеться переорієнтування її на формування принципово нових механізмів відносин. У цьому разі нейтралізація тіньових економічних відно-

син в поєднанні з підвищенням ефективності господарювання стає особливо актуальною.

Як свідчить аналіз наукової літератури, дослідженню стану економіки України в умовах існуючої державної заборгованості присвячено чимало наукових праць, зокрема це питання досліджували А. І. Смирнов, З. Варналій; виникнення та розвиток тіньових сегментів економіки вивчали такі видатні вчені, як: О. М. Литвак, М. І. Миколаєва, М. І. Мельник, А. Ю. Шевяков. Вони робили акцент на нелегальній економічній діяльності, яка, у свою чергу, стала дестабілізуючою для всіх соціальних структур суспільства.

Метою написання статті є дослідження та аналіз впливу економічної та фінансової злочинності на національну економічну безпеку.

Тіньова економіка активно розвивається в переломні моменти соціально-економічного розвитку, коли нові інститути ще не сформовані, а старі вже не в змозі вирішити існуючі протиріччя.

Проте розгляд тіньової економіки з точки зору економічної безпеки недостатньо вивчений з боку дослідників як економічної безпеки, так і тіньової економіки. Вивчення явища тіньової економіки з використанням категорії безпеки і, особливо, економічної безпеки, дасть можливість розглянути це питання під іншим кутом [6].

Тіньова економіка негативно впливає на економіку держави та регіонів, видаляючи з легального виробництва значну частину його факторів, знижуючи ефективність економіки і, тим самим, перешкоджаючи розширеному відтворенню та соціально-економічному розвитку. Розглядаючи тіньову економіку як загрозу економічній безпеці, багато вчених випускають з поля зору один суттєвий момент. Він полягає в тому, що джерело загрози економічній безпеці, а також фактори розвитку та зростання тіньової економіки мають ті самі передумови. Однією з публікацій, що підтверджує актуальність цієї тези, є стаття С. Глінкіної та Г. Клейнера. У цій публікації автори розглядають основні напрями впливу зростання тіньової економіки на національну безпеку та роблять акцент на взаємозв'язок природи факторів безпеки з природою зростання тіньової економіки [1].

Порушення балансу інтересів елементів призводить до порушення цілісності економічної системи та посилення факторів, що сприяють виникненню, розвитку та зростанню тіньової економіки. Визначивши логічний зв'язок понять «загроза» та «небезпека» економічної безпеки з руйнівним процесом, можна перейти до їхнього взаємозв'язку з явищами тіньової економіки. Тіньова економіка та тіньові економічні відносини породжуються деструктивними процесами соціально-економічної системи. Протиріччя існування системи при впливові внутрішніх і зовнішніх факторів можуть ста-

ти деструктивними протиріччями, як умови існування тіньової економіки, так і загрози економічній безпеці. Тобто, тіньова економіка є наслідком порушення цілісності системи та невирішення деструктивних протиріч. Як приклад можна навести діалектичне протиріччя, що полягає у вартості товару, яке виявляється в протиріччі його споживчої та мінової вартості, що є основою його руху. Це протиріччя відображається в боротьбі спекулятивного та торговельно-промислового капіталу. Воно несе в собі загрозу цілісності державної економіки та породжує різні сектори тіньової економіки [7].

Прикладом сектора тіньової економіки може бути діяльність найбільших українських сировинних компаній, які, використовуючи офшорні схеми, відривають фінанси від виробництва, тим самим залишаючи виробничий процес без необхідних ресурсів, і ще більше посилюють існуючу кризу реального сектора.

Логіка процесу порушення цілісності економічної системи з позиції теорії економічної безпеки та тіньової економіки простежується в такій схемі [2].

На *рис. 1* показано логіку порушення цілісності економічної системи. При посиленні деструктивних факторів процес руйнування цілісності економічної системи проходить по лінії: утиск інтересів – поява факторів розвитку та зростання тіньової економіки – посилення факторів, що сприяють зростанню тіньової економіки – виникнення тіньової економіки в різних секторах – виникнення самостійної тіньової економічної системи (яке означає руйнування цілісності економічної системи).

Якщо логіка дослідження економічної безпеки проходить шляхом: «цілісність – загроза цілісності – захист від загроз», то дослідження проблеми тіньової економіки повинно проходити таким чином: «деструктивні протиріччя, що порушують цілісність – тіньова економіка – вирішення деструктивних протиріч – відновлення цілісності (скорочення тіньової економіки)».

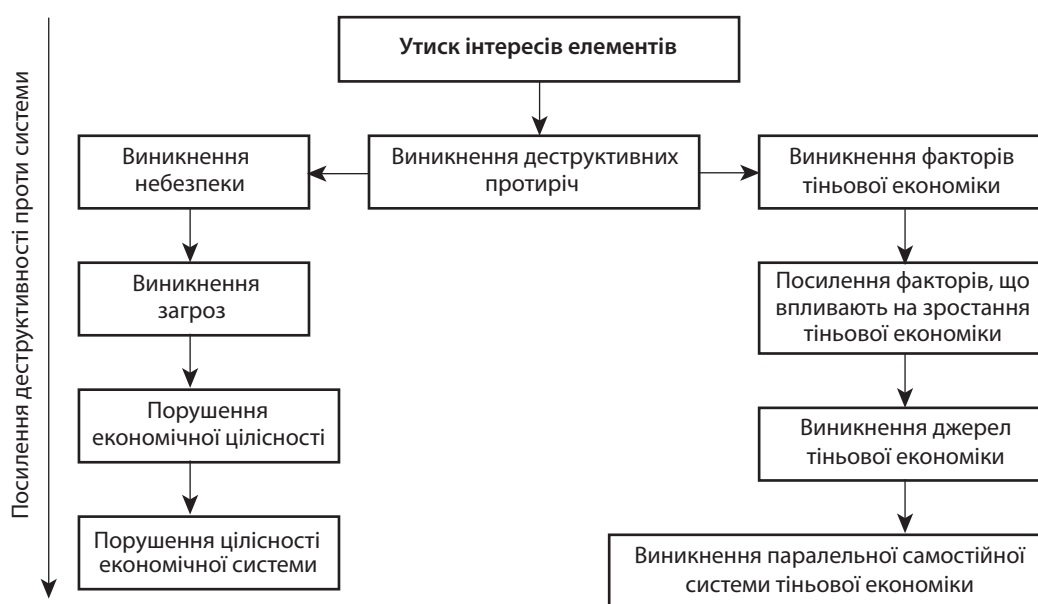

Рис. 1. Схема тенденції порушення цілісності економічної системи з позиції теорії економічної безпеки та тіньової економіки

Вищезазначений напрям логіки вказує на те, що деструктивні протиріччя є джерелом тіньової економіки. Поява деструктивних протиріччя уже вказує на те, що цілісність економічної системи порушено, а отже, потребує відновлення. Вирішення деструктивних протиріччя сприяє відновленню цілісності і, як наслідок, означає зменшення рівня тіньової економіки. Таким чином, протидіяти тіньовій економіці можна лише за допомогою заходів і засобів, спрямованих на відновлення цілісності економічної системи.

Застосування до проблеми тіньової економіки діалектичної зв'язки «небезпека – безпека» вимагає співвідносити «небезпеку» з тіньовою економікою як прояв деструктивних процесів соціально-економічної системи. До тіньового сектора, як підсистеми економіки, слід застосувати іншу категоріальну зв'язку – «впорядкованість – стихійність». Сенс її використання полягає у виділенні конструктивної функції тіньової економіки, як процесу впорядкування, тобто пом'якшення впливу деструктивних процесів системи. Конструктивна функція тіньової економіки виникає як спосіб нелегітимного вирішення деструктивних протиріччя системи. Деструктивна функція тіньової економіки співвідноситься зі стихійністю як посилення хаосу в системі, яке призводить до її подальшого руйнування [8].

Розглядаючи можливість викорінення тіньової економіки, варто зазначити, що протиріччя будуть існувати доти, доки існує система. Отже, передумови для розвитку та зростання тіньової економіки закладені в самій системі. Це означає, що розвиток і зростання тіньової економіки залежать від способу вирішення протиріччя існування системи, які за певних умов можуть перетворитися на деструктивні.

Застосування основних діалектичних пар («безпека – небезпека» та «впорядкованість – стихійність») дало змогу досліджувати цілісність економічної системи як вирішальний фактор. Отже, взаємозв'язок існування тіньової економіки та економічної системи визначається за лінією: деструктивні протиріччя економічної системи – фактори тіньової економіки – тіньова економічна система – відновлення цілісності економічної системи (руйнування тіньової системи). Висновки, отримані в результаті проведення дослідження, дали змогу визначити тіньову економіку як систему виробничих відносин, що виявляють деструктивні протиріччя, які руйнують цілісність економічної системи держави.

Масштаби тіньової економіки величезні. Проте точно виміряти її – не просто. Тіньова економіка виникає через прагнення уникнути вимірювання, тому ряд учених використовує опосередковані методи, що дають можливість дати їй відносну оцінку.

Розквіт тіньової економіки окремі вчені пов'язують лише з надмірним податковим тиском, залишаючи поза увагою її визначальні чинники. Насамперед це стосується приватизації, грошово-кредитної та фінансової політики. Величина емісії, рівень облікової ставки, верхні межі обсягів рефінансування, ставки обов'язкових резервів, операції на відкритому ринку тощо, у кінцевому підсумку визначають суть і характер цієї політики [3].

Дослідження австрійського економіста Фрідріха Шнайдера, проведене по 17 найбільш розвинених країнах світу з 1994 по 1998 рр., свідчить про те, що масштаби тіньової економіки Заходу не тільки великі, а й постійно збільшуються. Якщо для прикладу взяти дані за 1998 рік, то країною з найбільшою часткою тіньового сектора була Греція (29% офіційного ВВП). За Грецією розташувались Італія (27,8%), Іспанія (23,4%) і Бельгія (23,4%). Із суттєвим відривом – Ірландія, Канада, Франція та Німеччина (від 14,9% до 16,3%).

Найнижчі показники було зафіксовано в Австралії (9,1%), США (8,9%) і Швейцарії (8%). На перший погляд, може здатися, що цифри не великі. Проте, перевіривши їх із відносних в абсолютні величини, виявиться, що тіньова економіка США щорічно виробляє товарів і послуг на суму понад \$700 млрд, Італії – понад \$310 млрд, Великої Британії – понад \$190 мільярдів.

Найактивніше масштаби тіньового сектора зростають там, де економіка стає дедалі більш зарегульованою через прийняття нових законів. Прикладом можуть слугувати Німеччина, Італія, Швеція, Норвегія 80-90-х років ХХ століття. Так, обсяг тіньової економіки Німеччини з 1975 по 1997 рр. виріс із \$60 до \$300 млрд, при цьому варто зауважити, що неофіційний сектор щорічно зростав на 8% (набагато швидше, ніж офіційний ВВП).

Значна частка тіньової економіки пояснюється надмірним соціальним і податковим навантаженням на підприємства: у Греції, Італії, Бельгії та Швеції – найвищі податки в Європі (72 – 78%). Водночас, розвинені країни з низьким рівнем податкового навантаження – США та Швейцарія (відповідно – 41,4% та 39,7%), мають справу з відносно невеликим тіньовим сектором.

Ще більшого масштабу тіньовий сектор досягнув у країнах, що розвиваються.

Так, тіньова економіка Нігерії досягає 76% офіційного ВВП. Суттєвий масштаб тіньового сектора простежується також у Таїланді (71%), Єгипті (68%), Болівії (66%), Панамі (62%).

У більшості країн Азії, Африки та Латинської Америки, що розвиваються, існує скоріше паралельна, або друга економіка, яка не набагато поступається офіційній.

Проте, такі оцінки дуже умовні. Точно виміряти тіньову економіку є складним завданням. У розвинених країнах для її оцінки використовують опосередковані методи – наприклад, «метод попиту на готівкові кошти», коли обіг надлишкової готівки, який складно пояснити звичайними причинами, співставляється з наявністю факторів, що змушують підприємства йти у тінь [4].

Серед пріоритетних видів тіньової економічної діяльності виділяють дотаційну, безподаткову, корупційну, протекціоністську та спекулятивну форми ведення тіньового бізнесу. Загалом ці форми охоплюють більшість господарських сфер економіки і тому вимагають системної контртіньової економічної політики держави, яка насамперед повинна протидіяти можливості нелегітимного зниження рівня витрат тіньового виробництва як економічній основі його виникнення.

Узагальнивши сучасні наукові уявлення про природу та фактори розвитку тіньового підприємництва, можна сформулювати такі висновки:

1. Тіньове підприємництво є іманентним ринкової формі господарювання. При цьому, чим більш розвиненими є ринкові відносини, тим менше шансів на його подальший розвиток. І навпаки, чим більша роль в економіці належить державі – тим більше виникає можливостей для розквіту тіньового сектора, оскільки збільшення податків та урядових соціальних зборів сприяють цьому процесові.

2. Корупційний бізнес є своєрідним видом тіньового підприємництва, ринкова діяльність, обсяг і рівень доходів якого забезпечуються попередньою змовою між підприємцем і представниками державної влади. Під час такої змови, за рахунок підриву суспільної ефективності, створюються умови, що сприяють індивідуальній вигоді конкретного підприємця.

3. Держава, намагаючись виконати свої соціальні зобов'язання перед громадянами, досить часто застосує важіль встановлення граничної ціни на соціально значимі товари та послуги, що сприяє виникненню тіньового спекулятивного бізнесу. Спекуляція, у свою чергу, призводить до корупції, оскільки неможливо організувати масштабну спекулятивну кампанію дефіцитним товаром, не підкупивши чиновників.

4. Втручання держави в економіку у вигляді захисту вітчизняних виробників створює тіньовий потенціал протекціоністського підприємництва, який виникає, спираючись на пільгове оподаткування захищеного бізнесу.

5. Одним із ключових завдань, що стоять нині перед науковим аналізом тіньової економіки, є розкриття функціональної характеристики сфери тіньової економіки як деформованої підсистеми базових параметрів ринкової системи. Це сприятиме прискореному розробленню концептуальної основи контртіньової економічної політики держави.

Тіньовий сектор національної економіки не лише втілює інерційні тенденції негативних принципів господарювання, а й виконує функцію своєрідного соціального показника ступеня реальної раціональної суспільної організації економіки.

Ернандо де Сото у своїй праці «Інший шлях. Невидима революція в третьому світі» зазначав, що розпад господарства на легальний і нелегальний сектори хоча і «здійснює негативний вплив на економіку в цілому, яка виражається у зниженні продуктивності, скороченні інвестицій, неефективності податкової системи, подорожчанні комунальних послуг, уповільненні технічного прогресу та численних труднощах, що виникають в процесі формування макроекономічної політики», проте саме в цьому процесі варто простежувати ознаки оздоровлення економіки. «Щоб піти від насильства та бідності, – завершує свою працю Е. де Сото, – слід визнати власність та працю людей, яких відштовхує легальний сектор, – щоб замість бунту запанував дух співпраці та відповідальності» [5].

ВИСНОВКИ

Тіньова економіка – система виробничих відносин, що виявляють деструктивні протиріччя, які руйнують цілісність економічної системи держави.

Передумови для розвитку та зростання тіньової економіки закладені в самій системі. Це означає, що розвиток і зростання тіньової економіки залежать від способу вирішення протиріч існування системи, які за певних умов можуть перетворитися на деструктивні.

Масштаби тіньової економіки величезні. Проте точно виміряти її – не просто. Тіньова економіка виникає через прагнення уникнути вимірювання, тому ряд учених використовує опосередковані методи, що дають можливість дати їй відносну оцінку.

На сьогодні перед Україною постало питання легалізації тіньового сектора економіки та використання його потенціалу на потреби розвитку. Це вимагає єднання зусиль не лише вчених-економістів, а й економістів-практиків і політиків. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Глинкіна С. «Высветление» экономики и укрепление национальной безопасности России / С. Глинкіна, Г. Клейнер // Российский экономический журнал. – 2003. – № 5-6. – С. 44 – 49.
2. Смирнов А. И. Влияние теневой экономики на обеспечение экономической безопасности / А. И. Смирнов, Е. В. Рогозинский // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 3 (27). – С. 12.
3. Варналії З. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.
4. Экономическая теория на пороге XXI века и Глобальная экономика / [под ред. Ю. М. Осипова, С. Н. Бабурина, В. Г. Белолипецкого, Е. С. Зотовой]. – М.: Юристъ, 2003. – 992 с.
5. Сото Е. де. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. де Сото. – М., 1995. – С. 320.
6. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура, проблемы / В. Л. Тамбовцев // Вестник МГУ. Сер. 6. Экономика. – 1995. – № 3. – С. 3.
7. Царук О. Концептуальні основи та статичні індикатори оцінки боргової безпеки держави / О. Царук // Світ фінансів. – № 1 (10). – 2009. – С. 46 – 50.
8. Шевченко О. Ю. Теорія фінансової безпеки: інноваційні підходи / О. Ю. Шевченко // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Економіка». – 2009. – № 6. – С. 217 – 224.

Рецензент – д-р екон. наук, професор, Національна металургійна академія України – Ковальчук К. Ф.